

Niet voor de winst

Weg met de part-time academie

Hans Wansink 29 augustus 2011, in de Volkskrant

In India leren de kinderen op school dat het enige ware geloof dat van de hindoes is, vertelt de Amerikaanse filosoof Martha Nussbaum in haar pamflet "Niet voor de winst". Toen de hindoes nog niet met andere volkeren vermengd waren geraakt, was de samenleving volgens de schoolboekjes het paradijs op aarde. Moslims daarentegen worden steevast getypeerd als oorlogszuchtig; alle problemen op het Indiase subcontinent zijn met hun komst begonnen. Voor de rest stampen de Indiase leraren hun leerlingen vooral vol met feitjes, opdat ze voor de landelijke examens voor één van de technische hogescholen goed voor de dag komen. Zo komt er in India weinig terecht van waar het voor Nussbaum in het onderwijs om gaat: het moet een opleiding zijn tot democratisch wereldburgerschap.

In Engeland moeten de geesteswetenschappen vandaag de dag hun bestaan voortdurend rechtvaardigen tegenover de overheid. Als ze niet kunnen aantonen dat hun onderwijs en onderzoek een bijdrage levert aan de economie, worden ze gekort. Vele instituten voor klassieke talen en filosofie moesten hun deuren al sluiten. Ook voor de Amerikaanse president Obama staat het onderwijs geheel en al in dienst van stijging van individuele inkomens en economische groei van de natie. Scholen moeten volgens Obama hogere prioriteit geven aan vaardigheden die het zakenleven nodig heeft om winstgevend te zijn, stelt Nussbaum tot haar misnoegen vast.

En Europa? Europese professoren, schrijft Nussbaum, hebben nooit geleerd hoe ze les moeten geven aan studenten. Onderwijs wordt niet belangrijk gevonden; de docenten worden uitsluitend afgerekend op hun publicaties in wetenschappelijke tijdschriften. Intensieve interactie tussen de docent en studenten is uitzonderlijk, net als effectieve feedback op de vele werkstukken die studenten moeten maken.

Nussbaum noemt het de stille crisis in het onderwijs: in plaats van leerlingen en studenten kritisch te leren denken en in te wijden in complexe mondiale vraagstukken, staat alles in dienst van het economische profijt. Vaardigheden die nodig zijn om democratieën levend te houden, worden wereldwijd terzijde geschoven, zonder dat daarover goed is nagedacht. Niet voor de winst is haar indringende pleidooi om kunst, literatuur, talen, muziek, filosofie, geschiedenis, religie en cultuur, kortom de 'liberal arts', niet als een overbodige luxe te zien, maar als essentieel voor de vorming van elke volwassene tot mondige staatsburger.

De rechtsfilosoof Martha Nussbaum (1947), verbonden aan de universiteit van Chicago, wordt door The New York Times gekwalificeerd als de belangrijkste vrouwelijke intellectueel van de Verenigde Staten. Op de middelbare school schreef ze toneelstukken in het Frans, waarin ze zelf de hoofdrol speelde. Ze studeerde

theaterwetenschappen, klassieke talen en filosofie en ontwikkelde zich op de in haar ogen vrouwvijandige Harvard University tot feministe. In de jaren tachtig werd Nussbaum door haar toenmalige geliefde Amartya Sen (die in 1998 de Nobelprijs voor economie zou winnen) bij het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties ingeschakeld. Het doel was een alternatief te bedenken voor de dominante opvatting dat de ontwikkeling van landen het best kan worden afgemeten aan het bruto nationaal product per hoofd van de bevolking. Nussbaum en Sen ontwierpen een benadering die de mogelijkheden van mensen om zich te ontwikkelen voorop stelt, de *Human Development Approach*. Uitgangspunt vormen universele waarden die de kwaliteit van elke samenleving bepalen: het recht op gezondheid, op bescherming van de lichamelijke integriteit, op onderwijs, op gelijke kansen voor vrouwen, het recht op particulier bezit en het recht om deel te nemen aan politieke activiteiten. Deze moeten, naast economische groei, de maatstaven zijn waaraan de ontwikkeling van landen kan worden afgemeten. Nussbaums actie voor onderwijs in dienst van democratisch burgerschap ligt in het verlengde van deze aanpak, maar beperkt zich niet tot de Derde Wereld.

Meer dan ooit zijn we afhankelijk van mensen die we nooit hebben gezien, en zij van ons. De problemen die we moeten oplossen - economische problemen, milieuproblemen, religieuze en politieke problemen - zijn mondiaal in hun reikwijdte. Nussbaum somt op: 'Denk aan de opwarming van de aarde; fatsoenlijke regels en voorschriften voor de wereldhandel; de bescherming van het milieu en allerlei diersoorten; de toekomst van de kernenergie en de gevaren van kernwapens; de verplaatsing van arbeid naar andere landen en het werken aan fatsoenlijke arbeidsomstandigheden; bescherming van kinderen tegen handel, seksueel misbruik en dwangarbeid.'

De eenvoudigste beslissingen die we nemen zijn van invloed op de levensstandaard van ver van ons verwijderde mensen, die betrokken zijn bij de fabricage van producten die wij gebruiken. Als op scholen en universiteiten overal ter wereld geen goede grondslag wordt gelegd voor internationale samenwerking, waarschuwt Nussbaum, 'zullen onze menselijke interacties echter plaatsvinden binnen de schrale normen van de markt, waar mensenlevens in de eerste plaats worden gezien om winst mee te behalen'. Daarom moeten leerlingen zichzelf gaan beschouwen 'als leden van een heterogene natie in een nog heterogenere wereld'.

Dit veronderstelt in de eerste plaats kennis van de verschillende etnische, nationale en religieuze subgroepen waaruit het eigen land is opgebouwd - en een al even uitgebreide kennis over andere landen en tradities. Jonge mensen moeten begrijpen hoe de wereldeconomie werkt. Nussbaum: 'Ze dienen ook de geschiedenis van economische structuren te begrijpen - de rol van het kolonialisme en die van buitenlandse investeringen en multinationale bedrijven - zodat ze kunnen zien hoe arrangementen die in vele gevallen niet door de lokale bewoners zijn gekozen, wel de kansen bepalen die ze in hun leven krijgen.'

Van even groot belang vindt Nussbaum begrip voor de vele religieuze tradities: 'Er is geen enkel terrein (behalve misschien dat van de seksualiteit) waarop de kans groter is dat mensen vernederende stereotypen van anderen ontwikkelen, die wederzijds respect en productieve discussie in de weg staan.' Dat is niets teveel gezegd, want de meeste conflicten in de wereld hebben een religieuze achtergrond.

Verder moeten alle leerlingen tenminste één vreemde taal goed leren, iets dat voor bijvoorbeeld Amerikanen niet vanzelfsprekend is.

Kunst, spel en literatuur helpen verwondering, empathie, verbeeldingskracht en inlevingsvermogen bij leerlingen te ontwikkelen. Nussbaum: 'Als mensen een spelende houding innemen tegenover anderen, wordt de kans minder groot dat ze die zullen zien als gevaarlijke bedreigingen voor hun veiligheid.' Een goed ontwikkelde verbeeldingskracht is niet alleen essentieel voor een tolerante samenleving, maar ook voor een gezonde zakencultuur, want innovatie vereist flexibele, open en creatieve geesten. Nussbaum: 'Waar ze ontbreken, verliest een bedrijfscultuur al snel zijn energie.'

Daarom winnen volgens haar mensen met een opleiding in de liberal arts het bij sollicitatieprocedures meestal van mensen met een veel nauwer toegespitste beroepsopleiding. Dat is een rake observatie, die ook voor Nederland relevant is. Liberal arts vormen oorspronkelijk de disciplines die in de klassieke oudheid werden onderwezen aan vrije jongens én meisjes: grammatica, logica, welsprekendheid, rekenen, geometrie, muziek en sterrenkunde. Technische en toegepaste vakken, zoals geneeskunde, waren bij de Grieken en Romeinen alleen voor slaven bestemd. In de Verenigde Staten bestaan naast gewone universiteiten liberal arts colleges voor bachelors met een breed vakkenpakket (wel gesplitst in alfa en bèta). Kenmerkend is dat het onderwijs intensief en socratisch is, dat wil zeggen: met veel nadruk op discussie in kleine groepen. Hoogleraren geven veel meer aandacht aan het onderwijs en het begeleiden van studenten dan op gewone universiteiten het geval is.

De socioloog Hans Adriaansens nam het initiatief tot twee internationale, Engelstalige liberal arts colleges in Nederland: University College Utrecht in 1997 en Roosevelt Academy (Middelburg) in 2004. Net als Nussbaum pleit Adriaansens voor hoge eisen, een brede vorming en een mondiale oriëntatie en was hij ontevreden met vroegtijdige specialisatie in enge disciplines en met het geringe contact tussen docenten en studenten. Dankzij de internationale selectie van studenten, het veeleisende studieprogramma (56 uur per week, geen herkansingen en geen tijd voor een gezelligheidsvereniging) en de intensieve interactie tussen studenten en docenten op de campus, haalt meer dan 80 procent van de studenten in drie jaar zijn bachelor - een derde van de studenten zelfs cum laude. De alumni van de colleges scoren bovengemiddeld bij masteropleidingen in binnen- en buitenland en bij topwerkgevers.

Nu hebben veel gewone universiteiten in de Verenigde Staten, maar ook in een land als India, verplichte cursussen liberal arts voor alle studenten. Columbia University in New York bijvoorbeeld, is beroemd om zijn Great Books Program, waarbij studenten klassieke teksten moeten lezen (van Homerus en Euripides tot Tocqueville en Thomas Mann). Martha Nussbaum ziet graag dat elke universiteit zo'n verplichte cursus liberal arts voor alle studenten instelt, ook om bedreigde instituten voor oude talen, geschiedenis, theologie, muziek- en theaterwetenschap, filosofie en andere humaniora open te kunnen houden.

Voor de studenten aan Nederlandse universiteiten is er ruimte genoeg voor een verplicht liberal arts programma zoals Nussbaum bepleit. Het gemiddeld aantal uren dat zij aan hun studie besteden ligt immers rond de 20 uur per week (afgezien van enkele uitzonderingen, zoals geneeskunde). De rest van de tijd werken ze in de horeca of laten ze zich vollopen op de sociëteit. Het zou mooi zijn als naar aanleiding van het pamflet van Nussbaum het parttime karakter van het Nederlandse hoger onderwijs ter discussie zou komen te staan. Nussbaum heeft volkomen gelijk wanneer zij het gebrek aan interesse, vaardigheden en contacturen van de docenten aan onze universiteiten en hogescholen over de hekel haalt. Wanneer intensief onderwijs geven en volgen ook in Nederland een fulltime aangelegenheid wordt, kunnen studenten niet alleen hun horizon verbreden volgens het recept van Nussbaum, maar kunnen ze tegelijkertijd ook gewoon in drie jaar hun bachelor en in één jaar hun master halen. Net als aan de liberal arts colleges in de VS, Engeland en bij hun zusjes in Utrecht en Middelburg.